

УДК 338.48

Г.О. Горіна, канд. екон. наук

Донецький національний університет економіки і торгівлі імені Михайла Туган-Барановського, м. Кривий Ріг, Україна

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ ТУРИСТИЧНОЇ ГАЛУЗІ В ЕКОНОМІЦІ ДЕРЖАВИ**А.А. Горіна**, канд. екон. наук

Донецкий национальный университет экономики и торговли имени Михаила Туган-Барановского, г. Кривой Рог, Украина

СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ТУРИСТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ В ЭКОНОМИКЕ ГОСУДАРСТВА**Hanna Horina**, PhD in Economics

Donetsk National University of Economics and Trade named after Mykhailo Tugan-Baranovsky, Kryvyi Rih, Ukraine

SOCIO-ECONOMIC IMPORTANCE OF THE TOURISM INDUSTRY IN THE STATE ECONOMY

Досліджено сучасний стан туристичної галузі держави та її вплив на соціально-економічний розвиток. Визначено питоому вагу туристичної галузі в загальній структурі ВВП, кількість зайнятих у туризмі від загальної чисельності робочих місць у державі. Досліджено динаміку туристичних послуг у структурі зовнішньої торгівлі послугами України. Надано загальну характеристику юридичних та фізичних суб'єктів туристичної діяльності України, а саме їх кількість, дохід від надання туристичних послуг, середньооблікову кількість штатних працівників. Запропоновано заходи з формування конкурентоспроможного національного туристичного продукту на засадах формування міжнародного позитивного туристичного іміджу держави та використання наявного ресурсного потенціалу туристичної та рекреаційної галузі.

Ключові слова: туристична галузь, туризм, туристична послуга, соціально-економічний розвиток, подорож, туристична діяльність.

Исследовано современное состояние туристической отрасли государства и ее влияние на социально-экономическое развитие. Определен удельный вес туристической отрасли в общей структуре ВВП, количество занятых в туризме от общей численности рабочих мест в государстве. Исследована динамика туристических услуг в структуре внешней торговли услугами Украины. Представлена общая характеристика юридических и физических субъектов туристической деятельности Украины, а именно их количество, доход от предоставления туристических услуг, среднесписочная численности штатных работников. Предложены меры по формированию конкурентоспособного национального туристического продукта на основе формирования международного позитивного туристического имиджа государства и использования существующего ресурсного потенциала туристической и рекреационной отрасли.

Ключевые слова: туристическая отрасль, туризм, туристическая услуга, социально-экономическое развитие, путешествие, туристическая деятельность.

The current state of the tourism industry of the state and its impact on the socio-economic development were investigated. The proportion of the tourism industry in the total GDP was determined. The number of people employed in tourism of the total number of jobs in the state was determined. The dynamics of tourism services in the structure of foreign trade in services in Ukraine were investigated. General description of the legal and physical entities of tourism in Ukraine, namely their number, the income from tourism services and average number of full-time employees was submitted. Actions to create a competitive national tourist product based on the formation of positive international tourism image of the state and use of the existing resource potential of the tourism and recreation industry were proposed.

Key words: tourist sector, tourism, travel services, socio-economic development, travel, tourism activities.

Постановка проблеми. Зважаючи на значний ресурсний потенціал, туристична галузь України спроможна забезпечити виконання економічних, соціальних, гуманітарних функцій, а саме підвищення рівня життя населення, збільшення частки туристичних надходжень у валовому внутрішньому продукті та до бюджетів усіх рівнів. За таких умов дедалі більшого значення набуває діагностика сучасного стану туристичної галузі держави, її вплив на соціально-економічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. З огляду на забезпеченість держави значними культурними та природними ресурсами, здатними забезпечувати сталий інтерес вітчизняних та іноземних туристів, а отже, збільшувати туристичні потоки та внесок туристичної галузі до ВВП та бюджетів України, проблеми перспективи і розвитку ту-

ризму присвячено достатньо уваги. Дослідження економічного розвитку туристичних підприємств, що діють на промисловій території, висвітлено в наукових працях Р.І. Балашової, О.В. Пендерецького. Визначенню потенціалу туристичної галузі та розвитку туризму окремого регіону присвятили свої праці І.В. Алексеєва, О.О. Бейдик, М.П. Бутко, А.Г. Загородній, В.П. Ільчук, В.С. Кравціва, О.Є. Кузьміна, В.М. Павлова, В.П. Руденко, В.І. Цибух та ін. Вивченням міжнародного туризму займалися такі вчені, як А.Ю. Александрова, Г.М. Долматов, М.П. Мальська, М.З. Мальський, І.М. Школа, С.М. Шкарлета та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Разом із тим, незважаючи на значну увагу до теоретичних засад функціонування туристичної діяльності, основних умов та чинників розвитку туризму, недостатньо дослідженим залишається питання позитивного впливу туристичної діяльності на сферу послуг та соціально-економічний розвиток держави загалом.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є діагностика сучасного стану туристичної галузі держави, визначення пріоритетних напрямів забезпечення сталого розвитку туризму в Україні.

Виклад основного матеріалу. Туристична галузь стрімко розвивається навіть за нестабільного економічного становища і є однією з найбільш прибуткових галузей як національної, так і міжнародної економіки. Конкурентоспроможність туризму залежить від стану інфраструктури, а саме готельно-ресторанного господарства, транспорту, побутового обслуговування, індустрії розваг тощо. Разом з тим збільшення попиту на туристичні послуги призводить до збільшення попиту на супутні послуги, такі як готельні, ресторани, розважальні, культурно-масові. В результаті зростання попиту на туристичні та супутні послуги створюється позитивний ефект на економіку країни в цілому.

За оцінками Всесвітньої ради з подорожей і туризму (World Travel and Tourism Council, WTTC), економічний внесок від туристичної галузі загалом є недостатнім. Так, WTTC оцінює прямий внесок туристичної галузі до ВВП країни у 3,848 млрд дол США, що становить 2,3 % ВВП [1] (табл. 1).

Таблиця 1

Соціально-економічний внесок від туристичної галузі, 2003–2013 рр.

Рік	Прямий внесок туристичної галузі до ВВП		Кількість зайнятих у туристичній галузі від загальної чисельності робочих місць		Загальна кількість зайнятих у туристичній галузі (як безпосередньо, так і опосередковано) від загальної чисельності робочих місць	
	млрд дол США	%	тис. чол.	%	тис. чол.	%
2003	0,964	1,9	333,8	1,6	1259,0	6,2
2004	1,671	2,5	452,3	2,2	1650,7	8,1
2005	2,026	2,3	421,4	2,0	1594,3	7,7
2006	2,415	2,2	403,8	1,9	1555,6	7,5
2007	3,092	2,1	395,1	1,8	1541,2	7,3
2008	3,712	2,0	377,8	1,8	1497,3	7,1
2009	2,593	2,2	387,5	1,9	1522,2	7,5
2010	2,784	2,0	355,6	1,7	1379,9	6,8
2011	3,504	2,1	375,4	1,8	1421,9	6,9
2012	3,661	2,2	392,4	1,9	1470,2	7,2
2013	3,848	2,3	416,1	2,0	1570,1	7,6

Джерело: складено автором за даними [1; 2].

За даними табл. 1 видно, що прямий внесок туристичної галузі до ВВП починаючи з 2003 р. поступово збільшується. Так, з 2003 по 2013 рр. його обсяг збільшився на

2,88 млрд дол США, що становить 299,17 %. Винятком став 2009 р. – відбулося зменшення надходжень до ВВП з 3,712 млрд дол США у 2008 р. до 2,593 млрд дол США у 2009 р., яке становило 30,14 %. Кількість зайнятих у туристичній галузі від загальної чисельності робочих місць в Україні у 2013 р. становила 416,1 тис. чол. або 2 %. Враховуючи вплив туристичної індустрії на створення робочих місць у супутніх галузях, загальна кількість зайнятих у туристичній галузі (як безпосередньо, так і опосередковано) від загальної чисельності робочих місць у 2013 р. оцінюється у 7,6 %.

Отже, незважаючи на суттєвий ресурсний потенціал, сприятливе географічне положення для розвитку туризму, частка туристичної галузі у формуванні ВВП залишається незначною, водночас має тенденцію до зростання. Потрібно відзначити важливу роль туризму у створенні робочих місць як власне у туристичній галузі, так і у сфері надання супутніх послуг.

Туризм є своєрідним індикатором соціально-економічного розвитку держави, оскільки витрати на туристичні послуги не розглядаються як першочергові потреби для життєдіяльності людини, зростання туристичного попиту населення має пряму кореляцію з підвищенням рівня соціально-економічного розвитку держави та підвищенням платоспроможності населення, тобто збільшенням ВВП, доходів та заробітної плати і як наслідок – зростання витрат на туристичні послуги, розваги та відпочинок. Аналізуючи динаміку основних макроекономічних показників України та обсяги наданих послуг з організації подорожувань у 2003–2013 рр., можна стверджувати про наявність кореляції між обсягами наданих туристичних послуг, а отже, туристичної активності населення з підвищенням рівня соціально-економічного розвитку (збільшенням ВВП, доходів та середньомісячної заробітної плати) (табл. 2).

Таблиця 2

Основні макроекономічні показники України та обсяги наданих послуг з організації подорожувань у 2003–2013 рр.

Рік	Обсяги наданих послуг з організації подорожувань, млн грн	ВВП у фактичних цінах, млн грн	ВВП у фактичних цінах у розрахунку на одну особу, грн	Наявний дохід населення, млн грн	Наявний дохід у розрахунку на одну особу, грн	Динаміка середньомісячної заробітної плати, грн
2003	527	267344	5591	162578	3400,3	462
2004	790	345113	7273	212033	4468,4	590
2005	964	441452	9372	298275	6332,1	806
2006	1219	544153	11630	363586	7771	1041
2007	1575	720731	15496	470953	10126	1351
2008	2509	948056	20495	634493	13716,3	1806
2009	2838	913345	19832	661915	14372,8	1906
2010	3180	1082569	23600	847949	18485,6	2239
2011	3687	1302079	28 488	988983	21637,9	2633
2012	3704	1411238	30953	1149244	25206,4	3026
2013	3405	1522657	33473	1215457	26719,4	3265
Темп росту, %	546,11	469,55	498,69	647,61	685,80	606,71

Джерело: складено автором за даними [3; 4].

Динаміка обсягу наданих послуг з організації подорожувань за аналізований період (з 2003 по 2013 рр.) має стійку позитивну тенденцію до збільшення. Кількість наданих послуг збільшилась на 2878 млн грн, що становить 546,11 %. За даними статистичних спостережень, відбулося зростання аналізованих макроекономічних показників в Укра-

їні за аналогічний період. Так, ВВП у фактичних цінах збільшився на 1 255 313 млн грн (469,55 %); ВВП у фактичних цінах у розрахунку на одну особу збільшився на 27 882 грн (498,6 %); наявний дохід населення зріс на 1 052 879 млн грн (647,6 %); наявний дохід у розрахунку на одну особу зріс на 23 319 грн (685,8 %); середньомісячна заробітної плати збільшилась на 2 803 грн (606,7 %).

Станом на 2013 р. в Україні налічується 5711 діючих суб'єктів туристичної діяльності, з них 2859 одиниць юридичних осіб та 2852 одиниці фізичних (табл. 3).

Таблиця 3

Загальна характеристика суб'єктів туристичної діяльності України у 2011–2013 рр.

Суб'єкти туристичної діяльності	Роки			Відхилення	
	2011	2012	2013	Абсолютне, одиниць	Відносне, %
юридичні особи					
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, одиниць	2442	2880	2859	417	17,08
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	11545	12724	12517	972	8,42
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів), млн грн	4685,4	6360,1	6199,8	1514,4	32,32
фізичні особи-підприємці					
Кількість суб'єктів туристичної діяльності, одиниць	2351	2466	2852	501	21,31
Середньооблікова кількість штатних працівників, осіб	2866	2834	2832	-34	-1,19
Дохід від надання туристичних послуг (без ПДВ, акцизного податку й аналогічних обов'язкових платежів), млн грн	252,3	294,7	296,9	44,6	17,72

Джерело: складено автором за даними [3; 5].

Кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні поступово збільшується. Так, за період 2011–2013 рр. кількість юридичних осіб суб'єктів туристичної діяльності збільшилась на 17,08 %, абсолютне відхилення становило 417 одиниць. Разом з тим характерною особливістю 2013 р. стало зменшення середньооблікової кількості штатних працівників суб'єктів туристичної діяльності як серед юридичних осіб – з 12 724 осіб у 2012 р. до 12 517 осіб у 2013 р. (-1,62 %), так і серед фізичних осіб-підприємців – з 2 832 осіб у 2012 р. до 2 834 осіб у 2013 р. (-0,07 %). Водночас слід зазначити, що збільшення кількості юридичних суб'єктів туристичної діяльності супроводжується зменшенням доходів від надання туристичних послуг. Так, з 2012 по 2013 рр. дохід знизився на 160,3 млн грн.

За 2007–2013 рр. експорт та імпорт послуг, пов'язаних з подорожами, збільшився на 61,18 % (204 409,2 тис. дол США) та 116,83 % (375 749,7 тис. дол США) відповідно (рис. 1).

Світова економічна криза та зниження попиту на туристичні послуги призвели до різкого зниження обсягів як експорту, так і імпорту послуг, пов'язаних з подорожами, в 2009 р. на 33,69 % та 39,49 % відповідно. Особливістю зовнішньої торгівлі послугами, пов'язаними з подорожами, протягом аналізованого періоду було домінування експорту послуг над імпортом, тобто спостерігалось позитивне сальдо, основна причина якого у прискореному зростанні в'їзного туризму при повільному зростанні виїзного туризму. Однак зростання попиту на закордонний туристичний продукт та обсягів виїзного туризму у 2013 р. призвели до різкого збільшення імпорту (22,17 %) та зменшення експо-

рту (5,81 %) послуг, пов'язаних з подорожами, що призвело до від'ємного сальдо платіжного балансу за статтею «Подорожі» (рис. 2).

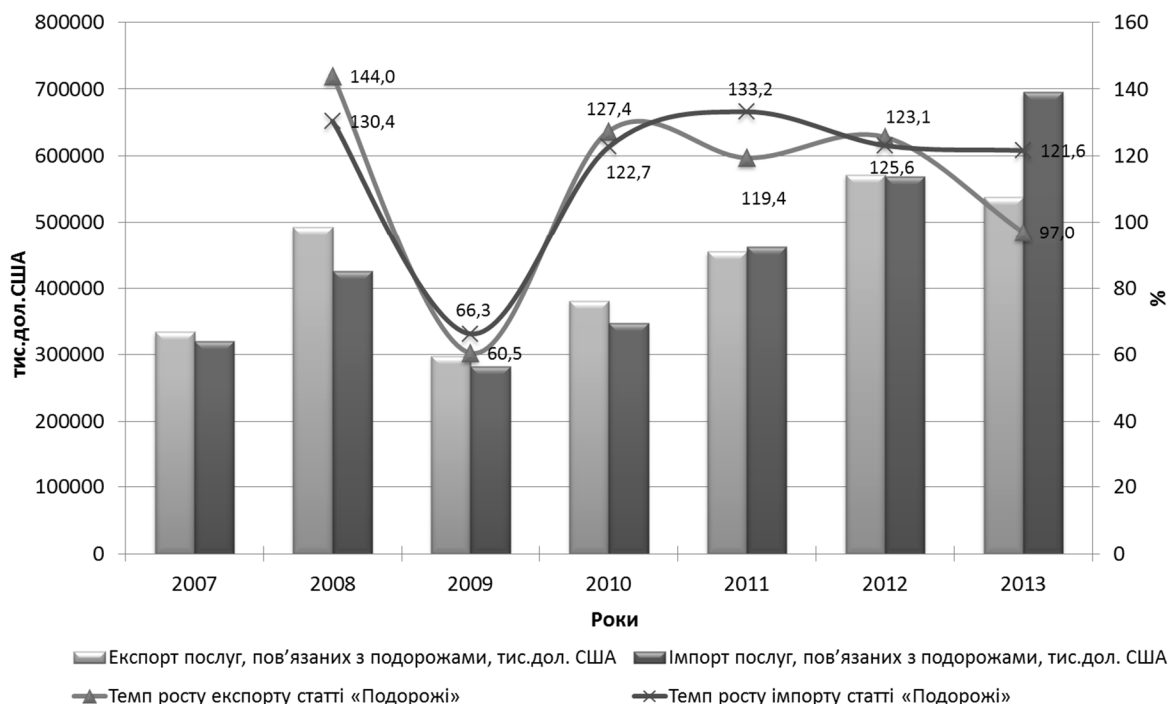

Рис. 1. Динаміка статті «Подорожі» у структурі зовнішньої торгівлі послугами України

Рис. 2. Сальдо зовнішньої торгівлі України за статтею «Подорожі» у 2003–2013 рр., тис. дол США

Важливим напрямом стимулювання національної економіки повинен стати розвиток туризму в межах країни, який являє собою сукупність в'їзних та внутрішніх туристичних потоків. Разом з тим в'їзний туризм суттєвим чином позитивно впливає на формування дохідної частини державного бюджету та є вагомим джерелом валютних надходжень до економіки країни за рахунок туристичних витрат від іноземних та внутрішніх туристів.

Висновки і пропозиції. Беручи до уваги значний ресурсний потенціал туристичної галузі, попит на національний туристичний продукт з боку іноземних туристів та сприятливе географічне положення країни забезпечення сталого розвитку туризму можливо завдяки активізації ефективних механізмів державного регулювання галузі, раціонального використання та відтворення туристичних та рекреаційних ресурсів, стимулюван-

ня розвитку супутніх галузей (готельно-ресторанного господарства, транспорту, побутового обслуговування, індустрії розваг тощо), створення позитивного іміджу країни на міжнародному туристичному ринку. Застосування зазначених заходів має стати суттєвою складовою у підвищенні частки туристичної галузі у ВВП та якості життя населення, а отже, повинно сприяти сталому соціально-економічному розвитку держави.

Список використаних джерел

1. *World Travel and Tourism Council* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.wttc.org>.

2. *World Tourism Organization UNWTO* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www2.unwto.org>.

3. *Державна служба статистики України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>.

4. *Національний банк України* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.

5. *Державне агенство України з туризму та курортів* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tourism.gov.ua>.